

Inleiding dossier **Radicale verlossing**

Het handelingsperspectief van de terrorist

Naomi Kloosterboer

Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Wijsbegeerte en afdeling Beliefs and Practices
n.j.g.kloosterboer@vu.nl

Met *Radicale verlossing. Wat terroristen geloven* (2021) stelt Beatrice de Graaf de levensverhalen van recent gedetineerde terroristen centraal en sluit daarmee aan bij de trend om het eerste-persoonsperspectief in terrorismestudies serieus te nemen (Dawson 2021a; Peels 2020). Zij vraagt in het bijzonder aandacht voor de religiositeit en de religieuze narratieven van terroristen. Het gaat haar dan niet zozeer om de ideologie of orthodoxie (recht in de *leer* zijn) maar om orthopraxis (de sociale geloofspraktijk, inclusief rituelen, gevoelswereld en handelingen) en het verlangen naar zuiver leven zoals de terrorist daarover spreekt. Hiermee onderscheidt De Graafs onderzoek zich van het merendeel van de studies naar terrorisme. Dit merendeel zoekt, ten eerste, naar verklaringen voor terrorisme die onafhankelijk van de visie van de terrorist zelf gelden. Zulke externe verklaringen richten zich bijvoorbeeld op psychologische defecten (Lankford 2013; Savage 2011) of crimineel verleden (Crone 2016) en worden gedreven door de aanname dat de mens achter de terrorist niet 'normaal' is; dat alleen mensen met een bepaald defect of een specifieke achtergrond terrorist kunnen worden (zoals ook Horgan 2014 evalueert). Ten tweede, zoals veel macroverklaringen en ook De Koning in zijn bijdrage aan dit dossier laat zien, is de dominante kijk op de relatie tussen geweld en religie binnen terrorismestudies verweven met ongefundeerde aannames, vooral over religie en religiositeit (zie bijv. Dawson 2021a, 2021b). De Graafs benadering poogt zoveel mo-

---

gelijk beide aannames te vermijden en neemt een ander uitgangspunt. Zoals ze zelf schrijft:

Terrorisme is niet een verschijnsel dat je in psychologische processen moet ophakken of als pathologie kunt wegzetten. Het is en blijft een groot verhaal van individuen op zoek naar zin, naar een extreme, consequent doorgevoerde radicale betekenis voor hun leven. (De Graaf 2021: 13)

Dit dossier over De Graafs boek bevat een introductie door De Graaf, drie commentaren vanuit respectievelijk historisch (Annelotte Janse), anthropologisch (Martijn de Koning) en filosofisch (Rik Peels en Nora Kindermann) perspectief, en een reactie, wederom van De Graafs hand. Graag licht ik nog drie thema's uit, die in de verschillende stukken met meer of minder nadruk naar voren komen.

Het eerste thema dat toelichting vraagt is hoe het onderzoek van De Graaf zich verhoudt tot sociologische studies naar radicalisering, zingevingsnarratieven, terrorisme en de islam. Zoals hierboven al gesteld, richt veel onderzoek naar terrorisme zich op het individu, bijvoorbeeld in psychologische benaderingen: het psychologisch profiel van het individu zou moeten verklaren waarom een individu radicaliseert en tot geweld overgaat. Deze individuele psychologische benadering doet geen recht aan de context waarin een individu radicaliseert. De Graaf ziet haar onderzoek als bijdrage om een brug te slaan tussen enerzijds individuele beleving en motieven en anderzijds narratieven en cognitieve kaders ('frames'), die deel uitmaken van de samenleving, een (sub)cultuur of een sociale beweging. Het belang van narratieven en cognitieve kaders om sociale bewegingen te begrijpen is in de sociologie sterk onder de aandacht gekomen door het werk van Donatella della Porta (zie bijv. Della Porta 1995). Recent heeft Kees van den Bos (2018, 2020) betoogt dat onrechtvaardigheidskaders ('injustice frames') bij bepaalde vormen van radicalisering de motor vormen. Hiermee heeft hij een brug geslagen tussen het sociologische werk over onrechtvaardigheidskaders en de sociale psychologie van radicalisering. De Graaf werkt deze verbanden in haar boek, en in haar bijdrage, verder uit. Het boek *Radicale verlossing* richt zich op vormen van religieuze radicalisering en het onderzoek draagt bij aan het in kaart brengen van zowel de individuele belevingswereld van de jihadist als het religieuze of transcendente onrechtvaardigheidskader waarin die belevingswereld haar zin krijgt en gevormd wordt. Daarnaast laat het onderzoek van De Graaf zien dat religiewetenschappen en sociologische benadering van de islam een cruciale rol spelen in een verdergaand begrip van religieuze radicalisering. In zijn bijdrage, reflecteert De Koning op hoe deze integratie zich verhoudt tot ontwikkelingen in deze academische velden.

Het tweede thema betreft de reikwijdte en het verhelderend potentieel van het model van radicale verlossing. Tussen reikwijdte en verhelderend potentieel lijkt een spanning te bestaan. Is het verlossingsmodel louter van toepassing op religieus terroristen (beperkte reikwijdte), dan kan het ons veel inzicht verschaffen in de

---

motivaties en betekenisgeving van de religieuze terrorist (verhelderend). Is het model breder van toepassing, bijvoorbeeld ook op rechtsextremistische terroristen of zelfs op mensen die geen geweld gebruiken, dan rijst de vraag in hoeverre het model inzichten verschaft die specifiek zijn voor religieus of niet-religieus terrorisme, of voor terrorisme überhaupt.

Hoe breed het verlossingsmodel toegepast kan worden, hangt natuurlijk af van wat er onder het begrip 'verlossing' verstaan wordt. In de bijdrage van De Koning wordt de zoektocht naar verlossing bijvoorbeeld vergeleken met die naar authenticiteit. Op deze manier zou het verlossingsmodel zo verschillend ingevuld kunnen worden dat de toepassing moeilijk af te bakenen wordt en zeker niet samenvalt met de scheidslijn religieus/seculier of terrorist/geen terrorist. De bijdrage van Janse analyseert het handelingsperspectief van een Incel-aanhanger – een lid van een online 'men's right community' waarin mannen beklagen dat ze onvrijwillig celibatair zijn – waarbij ze onderzoekt in hoeverre het narratief van radicale verlossing hier ook van toepassing is. Haar bijdrage betoogt dat het verlossingsmodel verheldert waarom sommige Incels 'hun toetsenbord voor wapens verwisselen'. Indien we hierin meegaan, blijft er dan iets specifieks religieus over aan het verlossingsnarratief? De spanning tussen reikwijdte en verhelderend potentieel vraagt om nader onderzoek naar de criteria die bepalen wanneer het radicale-verlossingsmodel van toepassing is en vooral wanneer het *niet* van toepassing is.

Het derde thema gaat over de vraag wat we wijzer zijn geworden nu we weten dat het handelingsperspectief van jihadistische terroristen goed gevat kan worden in het model van radicale verlossing. Wat begrijpen we nu beter of wat kunnen we nu beter verklaren? Deze vraag komt expliciet terug in de bijdrage van Peels en Kindermann, ook in hun bespreking van de zogenoemde twee *problems of the few*: 1) De Graaf neemt van psycholoog McAdams (2006) over dat *generatieve* mensen hun leven in het licht van een verlossingsnarratief beschouwen, maar waarom krijgt dit narratief slechts bij een enkeling een radicaal karakter? Anders gesteld: waarom neemt slechts een deel van de mensen die blootgesteld worden aan extremistische ideologie die vervolgens ook over? 2) En waarom gaat slechts een deel van hen, die een radicaal verlossingsnarratief als handelingsperspectief aannemen, over tot geweld?

De verklarende vragen vormen niet de leidraad voor De Graafs onderzoek. Een onderzoek naar motieven en zingeving gaat misschien in eerste instantie over het beter begrijpen van wat een terroristische handeling is. Vanuit filosofisch oogpunt, kan de aard van de handeling niet begrepen worden zonder het handelingsperspectief van de terrorist centraal te stellen. Alleen via het perspectief van de terrorist komen we de *raison d'être* van terrorisme op het spoor. Heeft dit ook verklarend potentieel? Laten we een ander voorbeeld nemen. Stel iemand besluit een wereldreis te maken met als doel om zijn of haar perspectief op de wereld en het leven te verbreden. Een wereldreis maken is dan niet slechts de fysieke verplaatsing van

---

plek A naar plek B (naar plek C, enzovoorts), maar ook het ervaren van een veelvoud aan perspectieven en levenswijzen. Dat dít de handeling is, namelijk een wereldreis maken om een veelvoud aan levenswijzen te ervaren, is ook de reden om op reis te gaan. Zijn we hiermee aangekomen bij een volledige verklaring, die gebruikt kan worden om te voorspellen welk individu deze handeling zal ondernemen? Dat lijkt me niet. Want waarom wil deze persoon een veelvoud van levenswijzen ervaren? En waarom wordt dit verlangen gekoppeld aan een wereldreis en niet aan een studie antropologie of buddy worden in je eigen buurt? En waarom gaan van alle personen met dit verlangen slechts enkelen daadwerkelijk over tot handelen?

Zo blijft ook bij De Graafs bevindingen overeind dat de relatie tot systematische causale verbanden nader onderzoek vergt. Dit zal zij ook zeker beamen. De nadruk ligt steeds op radicale verlossing als *lens* of *mal*, waarin de geïnterviewden betekenis aan hun leven konden geven. ‘Dat verhaal [van radicale verlossing],’ zo schrijft De Graaf (2021: 20), ‘werd de paraplu waaronder al die verwickelingen en emoties in hun leven en in de wereld een plaats kregen, zin kregen en deel werden van hun identiteit’. Een intrigerende en uitdagende these, zo valt in dit dossier te lezen. En eentje waar, in navolging van De Graaf, nog veel onderzoek naar gedaan zal worden.

Literatuur

- Bos K van den (2018) *Why People Radicalize: How Unfairness Judgments are Used to Fuel Radical Beliefs* Oxford: Oxford University Press.
- Crone M (2016) Radicalization Revisited: Violence, Politics and the Skills of the Body. *International Affairs* 92(3): 587–604.
- Dawson L (2021a) Bringing Religiosity Back In: Critical Reflection on the Explanation of Western Homegrown Religious Terrorism (Part I). *Perspectives on Terrorism* 15(1): 2–16.
- Dawson L (2021b) Bringing Religiosity Back In: Critical Reflection on the Explanation of Western Homegrown Religious Terrorism (Part II). *Perspectives on Terrorism* 15(2): 1–21.
- Della Porta D (1995) *Social Movements, Political Violence, and the State. A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graaf B de (2021) *Radicale verlossing. Wat terroristen geloven*. Amsterdam: Prometheus.
- Horgan J (2014) *The Psychology of Terrorism*, 2nd edition. London: Routledge.
- Lankford A (2013) *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*. New York: Palgrave Macmillan.
- McAdams D (2006) *The Redemptive Self. Stories Americans live by*. Oxford: Oxford University Press.
- Peels R (2020) Responsibility for Fundamentalist Belief. In: McCain KR en Stapleford S (red) *Epistemic Duties: New Arguments, New Angles*. Oxford: Routledge, pp. 221–238.
- Savage S (2011) Four Lessons from the Study of Fundamentalism and Psychology of Religion. *Journal of Strategic Security*, 4(4): 131–150.

Dank en verantwoording

Met dank aan Nora Kindermann, Rik Peels en de redactie van *Tijdschrift Sociologie*. Werk aan deze inleiding en dit dossier werd mede mogelijk gemaakt door het project EXTREME (Extreme Beliefs: The Epistemology and Ethics of Fundamentalism), dat gefinancierd wordt door de European Research Council binnen de European Union's Horizon 2020 (No. 851613).

Over de auteur

Naomi Kloosterboer is postdoc aan de afdeling Wijsbegeerte (faculteit Geesteswetenschappen) en de afdeling Beliefs and Practices (faculteit Religie & Theologie) van de Vrije Universiteit Amsterdam. In het kader van het ERC-project Extreme Beliefs – The Epistemology and Ethics of Fundamentalism doet zij onderzoek naar ethiek en meta-ethiek van extreme overtuigingen.